
Režisūra ir režisūriniai ieškojimai Šiaulių dramos teatre

Irena Aleksaitė

*Lietuvos kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius*

Straipsnio pagrindas – pranešimas, skaitytas Šiaulių dramos teatro jubiliejinėje konferencijoje. Tai žvilgsnis į Šiaulių dramos teatro istorijos kai kurias problemas. Viena jų – režisūros raida, šiame kolektyve dirbusių režisierių įnašas į teatro rutuliojimąsi, jų siūlomų meninių kryptų įvairovė, kūrybinių asmenybių bei jų raiškiausių pastatymų charakteristika Lietuvos teatro plėtros kontekste.

Raktažodžiai: režisierius, teatras-studija, spektaklis, pastatymo interpretacija

Iš Gražinos Mareckaitės ir Audronės Girdzijauskaitės pasisakymų aišku, kad mes, važiuodamos į šią jubiliejinę Šiaulių dramos teatro šventę, nesusitarėme dėl koncepcijų – dėl to, kaip mes žiūrime į Šiaulių dramos teatrą. Man atrodo, kad šiandien turėtume ne fantus ar garbės lapus dalyti Šiaulių dramos teatrui, bet akis į akį pasikalbėti su jo kūrėjais ir žiūrovais.

Mes važiuojame ir matėme, kas darosi Šiaulių miesto gatvėse: tikra šventė, minios žmonių. Tai matydamos sakėme sau: nusiraminkime, nesijaudinkime, nes žmonių jubiliejinėje konferencijoje nebus daug. Reikia būti kvailam, kad eitum į tamsią teatro salę, kai aikštėje kepamas didžiulis jautis, stovi labdaros stalai, gal ir dovanos dalijamos. Sakėme: viskas bus gerai, bus maža grupelė, ir intymioje atmosferoje aptarsime susirinkusiems rūpimus klausimus. Esame sujaudintos, kad jūsų tiek daug susirinko. Tai yra Šiaulių teatro ypatybė, jo išskirtinumas – teatras išugdė savą žiūrovą. Sakau šitai ne kaip komplimentą, ne kaip į jubiliejaus šventę atvažiuavęs žmogus. Mums visoms trims teko būti ir kito Lietuvos teatro jubiliejuje. Nustebino tai, kad svečių šeimininkai nelaukė – nebuvo aktorių, nebuvo žiūrovų. Tuomet kažkaip išsisukome iš keblios padėties, nes buvo susirinkę studentai, ir mes radome bendrą kalbą. Tačiau pasijutome labai nejaukiai, nes išibrovėme į teatrą, kuris visai nelaukė svečių. Šiaulių teatre vargu ar taip gali atsitikti, ir tai įrodo šiandien ši pilna žiūrovų salė. Manau, jog jūs ne varu čia suvaryti: seniai pasibaigė sovietiniai laikai, kai prie durų stovėdavo ir nieko neišleisdavo iš salės per Spalio revoliucijos minėjimus.

G. Mareckaitė savo pranešime prisiminė išskirtinį faktą Šiaulių teatro biografijoje – „vagoną Nr. 61“.

Tuo metu aš dar bendravau su Elena Bindokaite bei su kitais šio teatro aktoriais. Ne iš gero gyvenimo atsirado tas „vagonas“, bet reikėjo jį idealizuoti. Šiaulių dramos teatro žiūrovų buvo mažai, o vaidinti tą patį spektaklį buvo galima vos kelis kartus. Reikėjo teatrui užsidirbti, reikėjo važinėti į gastroles – taip atsirado tas „vagonas“. Bet ką jis davė? Kaip sakė E. Bindokaitė, tai buvo gyvenimas kartu, miegojimas kartu, valgymas kartu ir darbas kartu. Visa tai teatro istorijoje turi savo pavadinimą – teatras-studija: čia vyksta gyvenimas ir studijavimas, gyvenimas ir mokymasis. Keletą tokių studijų mes žinome. Pasaulį jų ne tiek ir daug. Lietuvoje buvo dar vienas teatras-studija, kuris taip oficialiai ir vadinosi – tai Juozo Miltinio teatras. Savo teatrą J. Miltinis vadino studija: čia vyko amžinos studijos be pabaigos, todėl J. Miltinio aktoriai diplomų neturėjo. Kai Donatui Banionui, Broniui Babkauskui ir kitiems reikėjo už dalyvavimą kino filmuose atsiimti honorarus, prasidėdavo komplikacijos, nes neturint diplomo ir honorarų dydis buvo atitinkamas. Tuomet konservatorijai reikėjo skubos tvarka išrašyti aktoriams aukštojo mokslo diplomus. J. Miltinio teatras-studija skyrėsi nuo Šiaulių teatro-studijos. Savo aktoriams J. Miltinis draudė meilę, vedybas, vaikus – ten turėjo būti tik teatras, tik kūryba, entuziazmas, darbas ir daugiau nieko. Pats didžiausias paradoksas, jog, sulaukęs garbingo amžiaus, J. Miltinis tapo Vaclovo Blėdžio vėlyvo vaiko krikšto tėvu. Visi aktoriai ilgainiui toje J. Miltinio studijoje poravosi, tuokėsi ir krikštijo vienas kito vaikus – nuo šito neįmanoma apsisaugoti, nebent tai būtų studija-vienuolynas. Tuo tarpu Šiauliuose buvo kitaip: čia visi draugiškai dirbo ir gyveno kartu. Ir tai atsiliepė Šiaulių dramos teatro mentalitetui. Pavyzdžiui, mes, kritikai, į Šiaulius va-

žiuojame kaip į labai jaukią vietą, kurioje visuomet juntame gerą atmosferą. Čia randi grupę žmonių – branduolį, aplink kurį būriuojasi kiti. Ir kiekvieną kartą keičiantis tam branduoliui, keičiasi ir tie, kurie yra aplink jį susibūrę. Buvo Šiaulių dramos teatre Potencijos Pinkauskaitės karta, buvo Juozo Stanulio, E. Bindokaitės karta, buvo Kazio Juršio sucementuotas būrys. Vėliau atėjo Kazimiero Tumkevičiaus laikai. Ilgainiui kolektyvas jaunėjo. Šiandien vėl atėjo jauni žmonės, kurie taps naujuoju branduoliu. Ši įžanga man yra prasminga, nes atsiskleidžia Šiaulių dramos teatro esybė.

O dabar aš norėčiau prisiminti tuos žmones, kurie vadovavo Šiaulių dramos teatrui, kurie stovėjo teatro priešakyje. Visas XX a. teatras yra režisieriaus teatras. Kas bus vėliau, niekas nežino. Galbūt aktoriai pakels maištą, nuvers visus režisierius, juos galutinai „suvalgys“ ir įves savo tvarką. Bet šiandien režisieriaus figūra yra pagrindinė ir viską lemianti. Suskaičiavau visus žmones, režisavusius Šiaulių dramos teatre nuo pat jo užgimimo – 1931 metų iki šios dienos. Mano skaičiavimais, Šiaulių dramos teatre režisavo net 76 žmonės. Ne visi jie buvo režisieriai, bet skaičius yra labai įspūdingas. Diplomuočių režisierių buvo ne tiek daug, visi kiti – aktoriai, bandę statyti spektaklius. Ko gero, visi Šiaulių dramos teatro aktoriai, išskyrus Dalios Tamulevičiūtės studentų kursą, yra išbandę save režisūroje. Vieni jų gyvena toliau kaip aktoriai, kiti, sakyčiau, vis dar tebevalgsta – režisuoja. Režisuojančių aktorių pasiekti rezultatai ne visada įspūdingi. Šis didžiulis skaičius rodo nelinksmą situaciją, kurią galima įvardyti teisine terminologija: nuo pat pirmos Šiaulių dramos teatro dienos, nuo 1931-ųjų, režisierius čia yra nuolat paieškomas asmuo. Ši Šiaulių dramos teatro problema tarsi koks mistinis ženklas. Teatro vadovai mažes nuolat klausia: „Ar nežinote kokio nors režisieriaus?“ Šitas klausimas aktualus ir šiandien. Iš tų 76, režisavusių Šiaulių dramos teatre, tik 36 turėjo režisūros kvalifikaciją, o tų, kurie čia paliko ryškų pėdsaką, realizavo naujas kūrybines kryptis, ženkliai kilstelėdami artistų meninę brandą, buvo dar mažiau.

Pradėti noriu nuo asmenybės, kuri pirmoji atėjo į Šiaulių dramos teatrą ir buvo jam labai reikšminga. Jeigu šito žmogaus čia nebūtų buvę, tai tikriausiai nebūtų ir šio teatro, ir šiandienos minėjimo. Tas žmogus, ta be galo įdomi asmenybė tai – Borisas Dauguvietis, Valstybės teatro Kaune režisierius ir labai ryškus aktorius. B. Dauguvietis važinėjo į Šiaulius ir statė čia kas antrą spektaklį. Iš Kauno į Šiaulius jis, galima sakyti, skraidė – jo energija buvo neapsakoma. Ir šitaip jis gelbėjo Šiaulių dramos teatrą, kuriam reikėjo daug spektaklių. Tų paties spektaklio nebuvo galima vaidinti po 10–20 kartų, nes žiūrovų buvo nedaug. Reikėjo premjerų, kurios vykty viena po kitos. B. Dauguvietis buvo tas žmogus,

kuris galėjo šitai padaryti. Valstybės teatre Kaune per vieną sezoną (7 mėnesius) jis pastatydavo net po vienuolika spektaklių. Tada dar nebuvo Gineso rekordų knygos, bet B. Dauguvietis į ją turbūt būtų patekęs. Šiandien kai kurie žymūs mūsų režisieriai vieną spektaklį išigudrina statyti net dvejus–trejus metus. O B. Dauguvietis bėgo, skubėjo, suprasdamas, kad tai reikia daryti. Tas „reikia“ varė jį į priekį. Svarbiausia, jog tiek Kaune, tiek Šiauliuose pinigų jis nelabai daug tegaudavo. Bet jis statė, nenuilstamai dirbo ir dirbo ir buvo tarsi „skrajojantis olandas“. Parašiusi knygą apie B. Dauguvietį, aš laukiau tik vieno skambučio – B. Dauguviečio našlės Nelės Vosyliūtės. Žinodama jos charakterį, jos suvalkietiską tiesumą, aš galvojau, kad reikia būti viskam pasiruošusiai. Ir neklydau. „Irena, labas. Perskaitėm mes su Galečka tavo knygą apie Borečką. Ir, žinai, mes praverkėm visą vakarą“, – kalbėjo N. Vosyliūtė. Aš jai atsakiau taip: „Jūs man sakot labai didelį komplimentą, nes aš labai norėjau, kad skaitytojai suvoktų, kaip tas žmogus save be galo alino, kaip save sekino beprotišku darbu“. „Jis gi buvo anekdotų maišas, – tęsė N. Vosyliūtė, – linksmas žmogus, o tu apie tai nieko nerašai“. Paaiškinau, jog rašiau apie režisierių, o ne apie anekdotų pasakotoją, ir staiga supykusi, išpyškinau: „Jūs esat nedėkinga sena ragana“ ir padėjau ragelį. Po to supratau, jog matyt, žuvau – kaip žmogus ir kaip kritikė. Šito įžymi artistė man niekada neatleis. Staiga – vėl N. Vosyliūtės skambutis: „Irena, žinai, man patiko, kaip tu mane iškoliojai. Tik žodžio „sena“ sakyti nereikėjo“. Aš, žinoma, atsiprašiau už tą žodį. Konfliktas buvo užgesintas.

B. Dauguvietis spektakliui skirdavo mažiau nei dvi savaites. Jis išdalydavo tekstus ir iš karto pradėdavo vedžioti aktorius po sceną, pats dar gal gerai ir nežinodamas, kaip viskas turi būti. Po dviejų savaičių jau vykdavo spektaklis. Bet aktoriai su B. Dauguviečiu dirbo labai noriai. Jis buvo vienas tų režisierių, su kuriais visada buvo įdomu susitikti. Tai buvo intelektualus, mėgstantis fantazuoti, gyvybingas, energingas, įdomus žmogus. Jis sugebėdavo greitai organizuoti aktorių darbą. Bet kartu retsykais ir nukriausdavo, nepadėdavo jiems, sudarydavo keblias situacijas. Savo knygoje apie visa tai parašiau. Bet būtent B. Dauguvietis išgelbėjo Šiaulių dramos teatrą. Nė vienas kitas režisierius nebūtų sugebėjęs tiek pastatyti spektaklių, suformuoti kolektyvą.

Šalia tokio žmogaus kaip B. Dauguvietis reikėjo stabilaus ir tvirto vyro. Toks buvo Juozas Stanulis, pirmasis Šiaulių dramos teatro direktorius, dirbęs šiame poste nuo 1931 iki 1940 metų. Anais laikais teatrų direktoriai keisdavosi gana dažnai, nes teatrų padėtis buvo nelengva. Tuo tarpu J. Stanulis „vairavo“ Šiaulių teatrą kaip sumanus kapitonas. Jis buvo ryžtingo charakterio žmogus, tikra priešingybė

B. Dauguviečiui. Ši žmogų vėliau į Kauno teatrą pasiėmė Romualdas Juknevičius, nors jam J. Stanulis buvo padaręs daug nemalonumų. Tačiau R. Juknevičiui visų pirma rūpėjo meno dalykai. Šios dvi asmenybės – B. Dauguvietis ir J. Stanulis – atsistojo Šiaulių dramos teatro istorijos prieangyje ir savo charakteriais, savo priešybėmis sugebėjo gražiai ir sumaniai išlaviruoti, kad šis kolektyvas išliktų.

Trečias režisierius, su kuriuo teko laimėti dirbti ne tik Šiaulių, bet turbūt ir daugeliui kitų Lietuvos teatrų aktoriams, buvo Romualdas Juknevičius, „režisierius iš dievo malonės“ – taip jį apibūdino Balys Sruoga. R. Juknevičius su Šiaulių teatro kolektyvu dirbo Klaipėdoje, 1935-aisiais jį perkėlus į uostamiestį. Čia galbūt aktoriai pirmą kartą suprato, kas yra teatro menas, kas yra vaidyba. R. Juknevičiaus režisūrinis pasiruošimas buvo tiesiog pavydėtinas: jis stažavosi Maskvoje (1934–1936 m.), Vsevolodo Mejerholdo teatre, baigė Andriaus Olekos-Žilinsko kursą Valstybės teatro Vaidybos mokykloje (1929–1932 m.). Jis buvo puikiai „apsiginklavęs“ režisūros teorija ir praktika, be to, turėjo didžiulį pedagoginį talentą – ne tik mylėjo artistą, bet ir sugebėdavo įspėti jo užslėptą talentą, vaidybos galimybes. Savo atsiminimų knygoje geras R. Juknevičiaus draugas Pulgis Andriušis pasakoja, kaip atvykęs į Klaipėdą norėjo teatre aplankyti savo bičiulį R. Juknevičių. Drąsiai atidaręs duris jis pamatė, jog vyksta repeticija: aplink R. Juknevičių sėdėjo aktoriai, o šis stovėjo jų viduryje. Tvyrojo tokia ypatinga sukauptis ir rimitis, kad režisierius net nepamatė savo seno gero draugo, tiek buvo užsiėmęs repeticija. P. Andriušis tiesiog neatpažino draugo, tokio jo net neišvaizdavo. R. Juknevičiui tuomet buvo vos 30 metų. Tie, su kuriais jis dirbo, buvo panašaus amžiaus. Tuo tarpu B. Dauguviečiui su aktoriais lengva buvo dirbti dar ir todėl, kad beveik visi buvo jo mokiniai.

R. Juknevičius, dirbdamas su Šiaulių dramos teatro aktoriais Klaipėdoje, sukūrė spektaklį, kuris įėjo į lietuvių teatro istoriją kaip scenos šedevras, kaip tam tikras mūsų teatro simbolis. Tai tikro, gilaus ir jautraus psichologinio teatro pavyzdys. R. Juknevičius pasirinko pjesę apie olandų žvejus (Hermano Heijermanso „Vilties žuvimas“), žmones, gyvenančius ant jūros kranto, vargstančius ir kovojančius su klaidūne jūra dėl duonos kąsnio. Režisierius pasiūlė aktoriams daugybę naujų, negirdėtų dalykų: rašyti anketas, savo personažų biografijas (ką tavo personažas veikė iš ryto, ką jis darė vakare, koks jo laisvalaikis ir pan.). Aktorė E. Bindokaitė pasakojo, kad šiam spektakliui jie visi buvo taip pasiruošę ir taip „apginkluoti“, jog pirmą kartą pamiršo, kad eina į sceną ir kad reikia bijoti. Jie jautėsi tvirtai ir pasitikintys. Šis spektaklis 1936 m. Klaipėdoje patyrė pergalę, kaip ir gastrolėse laikinojoje Lietuvos sostinėje Kaune. Po knygos „Lietuvių teatro istorija“ pristatymo Kauno menininkų namuose prie manęs priėjo

pagyvenusio moteris. Ji sakė mačiusi 1936-aisiais R. Juknevičiaus „Viltį“ ir iki šiol negalinti ramiai, be susijaudinimo, apie šį spektaklį kalbėti.

O paskui įvyko dalykas, dėl kurio Šiaulių teatras galėjo ir supykti. Išvažiuodamas į Kauną R. Juknevičius išsivežė didelį būrį šiauliečių aktorių: Stepą Jukną, Galiną Jackevičiūtę, Gražiną Jakavičiūtę, Juozą Rudzinską, Alfonsą Radzevičių, Juozą Laucių. Šiaulių dramos teatre iš šio teatro simbolis pasiliko dvi ištikimos puikios moterys – P. Pinkauskaitė ir E. Bindokaitė. Iš šių jaunų šiauliečių aktorių ir dalies Kauno teatro vaidintojų R. Juknevičius sukūrė savo trupę Vilniuje. Šiaulių dramos teatras gali didžiulis tokiu svairiu savo įnašu į lietuvių teatrą.

Šiaulių dramos teatro istorijoje buvo dar trys žmonės, mano supratimu, labai reikšmingi šiam kolektyvui. Visokių režisierių čia būta – laikinai atvykusių, užklydusių, užsilaikiusių ir kitokių. Kai kurie jų užtrukdavo tik vienam spektakliui. Vieno vaidinimo statymas svetimame teatre visuomet yra problemiškas. Žmogus, atvažiuavęs į teatrą tik vienam pastatymui, yra svečias ir turi atitinkamai elgtis, palaikyti gerus santykius su aktoriais. Dažniausias jo vertinimas – tik „labai gerai“ ir „puikiai“. Tuo tarpu atvažiuavęs į spektaklį kritikai to „puikumo“ dažnai ir nepamato. Pavyzdžiui, aš ir šiandien prisipažįstu, jog nesupratau, kas vyko Šiaulių dramos teatro spektaklyje „Varnų šokis“, kurį pastatė, berods, kvietinis režisierius iš Šveicarijos. Aktoriai tokiais atvejais dažnai sako, kad buvo įdomus pats repetavimo procesas. Na ir kas, kad kažkas kažkur „įdomiai“ repetuoja. Svarbus yra rezultatas – pats vaidinimas. Tokių prašalaičių atvykėlių Šiauliuose, deja, buvo nemažai.

Daug įdomiau yra kalbėti apie tuos, kurie atvažiuo į Šiaulius ir ne tik ilgiau pasiliko, bet ir kažką rimta suteikė teatrui. Trys žmonės, mano manymu, buvo itin reikšmingi. Jų likimai ir santykis su Šiaulių dramos teatru buvo labai įdomus. Pirmiausia išskirčiau režisierę Aureliją Ragauskaitę. Jos veikla Šiaulių teatre – lietuvių teatro istorijoje panašaus precedento neturintis atvejis.

Režisierės spektakliai šioje scenoje – „Valdovas“, „Kaip žydėjimas vyšnios“, „Prisikėlimas“, „Pajūrio kurtortas“ – tapo visos teatrinės Lietuvos įvykiu, raiškiniu meno faktu, net savotišku fenomenu. Šiaulių teatras staiga tapo pačiu įdomiausiu. Pirmiausia ji paneigė provincijos teatro sampratą. Nepaslaptis, jog dažnai apie Šiaulių, Klaipėdos teatrą kalbama kaip apie provincijos teatrą. A. Ragauskaitė įrodė, kad nėra nei provincijos teatro, nei provincijos aktorių, nei provincijos meno mentaliteto. Yra tik vienas dalykas – tikra kūryba. Ir jeigu daug ir nuoširdžiai dirbama bei kuriama, rezultatas bus akivaizdus. Režisieriai dažnai savo spektakliuose didžiausią dėmesį skiria pagrindiniams aktoriams, visi kiti lieka nuošalėje, tapdami tik fonu. A. Ragauskaitės spektakliuose kiekvienas aktorius buvo itin svarbus. Ji, galima

sakyti, kūrybiškai įkvėpė, atgaivino visą trupę. Kolektyvas tarsi pražydo, sužėrėjo kiekvienas jo narys. Mes pamatėme aktorių veidus, kokių nepažinojome. A. Ragauskaitė tarsi nuvalė dulkes nuo kai kurių pjesių, „pakėlė“ retai statomų mūsų lietuviškų kūrinių vertę. Turiu omeny Vinco Mykolaičio-Putino „Valdovą“, kurią režisierė pastatė panaudodama romantinio-poetinio teatro stilistiką. Ji prikėlė sceniam gyvenimui ir Petro Vaičiūno „Prisikėlimą“. Tėofilija Vaičiūnienė po šio linksmo, šelmiško „retro“ spektaklio pasakė: „Girdėjai, kaip žiūrovai juokėsi? Tai reiškia, jog Vaičiūnas gyvas“.

Raiškų A. Ragauskaitės teatrą tarsi pratęsė Saulius Varnas. Šio režisieriaus biografijoje šiaulietiškas laikotarpis yra bene pats vaisingiausias. Čia pastatyti patys geriausi S. Varno spektakliai. Galvojant apie S. Varno likimą, baisu, jog šis išsilavinęs, intelektualus žmogus šiandien nebedirba teatre. Šiaulių scenoje jis pastatė reikšmingų, raiškios formos ir stilingų spektaklių, įdomiai dirbo su aktoriais. Vėliau Panevėžyje vienos konferencijos metu S. Varnas pasakė, kad žiūrovas jam visai nerūpi ir spektaklius jis statęs sau. Audronė Girdzijauskaitė tuomet jam pasiūlė statyti spektaklius namuose sau ir savo šeimai.

Gytis Padegimas, žmogus-fontanas, žmogus-deglas, žmogus-entuziastas, pastatė keletą gerų spektaklių Šiaulių dramoje. Įdomus šio režisieriaus spektaklis buvo „Žemaitė“. Jonas Jurašas kadaise pajuokavo pasakęs, kad pavojinga su tokia pavarde dirbti teatre. G. Padegimas yra įdomi asmenybė mūsų teatre, nors šiam režisieriui neretai ir nesiseka.

Po Nepriklausomybės atgavimo atvažiavę į Šiaulius, į lietuviškos dramaturgijos festivalį, būtent G. Padegimo dėka mes atsidūrėme naujoje terpėje – tarsi to ankstesnio sovietinio gyvenimo ir nebūtų buvę. Mes sėdėjome buvusioje bažnytėlėje, daug ir atvirai kalbėjome, džiaugėmės savo laisve. Visą šią nepaprastą atmosferą sukūrė G. Padegimas – žmogus, iš kurio galima laukti visko ir kuris, aišku, dar gali suliepsnoti.

Savo kalbą baigsiu tuo, kuo pradėjau. Geras režisierius ir šiandien Šiaulių dramos teatre yra paieškomas asmuo. Ir duok dieve Šiauliams jį surasti.

Gauta 2002 10 14

Irena Aleksaitė

ARTISTIC DIRECTION AND DIRECTORIAL SEARCHES AT THE ŠIAULIAI DRAMA THEATRE

S u m m a r y

This article gives an account of the evolution of the Šiauliai Drama Theatre, one of the oldest Lithuanian theatres, and analyses the developments in direction from the date of its opening in 1931. It discusses also the contributions of the directors Borisas Dauguvietis, Juozas Stanulis, Romualdas Juknevičius, Aurelija Ragauskaitė, Saulius Varnas, and Gytis Padegimas and reveals the amplitude of their artistic searches, the diversity of directorial styles and their influence on the maturity of the actors' art. The author singles out separate periods in the history of the theatre, during which the personalities of the directors developed, and analyses the most notable productions and their artistic exclusiveness.